

ÖZET

Bu çalışmada Türk inkılâpçı şairi Nazım Hikmet'in şiirinden konu olarak alınan, dünyaca ünlü Azerbaycan bestecisi Arif Melikov'un bestelediği ünlü "Muhabbet Efsanesi" ("Bir Aşk Masalı" Ferhat ile Şirin) balesinin oluşturulması araştırılmıştır. Baleda Arif Melikov yapıtları en yüksek zirveye ulaşmıştır ve hakikaten bale çağdaş bale sanatının nadir incilerinden sayılır.

Araştırmada Arif Melikov'un Nazım Hikmet'le dostluk ilişkileriyle, aynı zamanda eserin sahne başarılarından, içeriği değiştirilmeden ayrı isimlerde değişik zamanlarda sahneye koyulmasından ve bunun öneminden bahsedilmiştir.

LEGEND OF LOVE OF COMPOSER ARİF MELİKOV

This study examines the construction process of Muhabbet Efsanesi ballet, which is a love story of Ferhat and Sirin and made by world-wide famous Azerbaijani composer Arif Melikov based on the poems of Turkish revolutionary poet Nazım Hikmet. The ballet is one of rare pieces of contemporary ballet choreography and the finest piece of Arif Melikov. This research also explores friendship relations of Arif Melikov and Nazım Hikmet as well as successful stage performances of the ballet, its performances at different times and by different people without changes in its contents, and significance of this.

Anahtar Kelimeler : Bale, Ferhat ile Şirin, sahne, Arif Melikov, Nazım Hikmet.

Key Words : Ballet, Ferhat and Sirin, ballet stage performance, Arif Melikov, Nazım Hikmet

Ferhat ile Şirin, Nazım Hikmet'in tiyatrodaki gerçekçi gözlemleri masal ve halk hikâyesi kaynaklarıyla birleştiren yapıtlarındandır. Bu oyunda kişisel aşkın toplumsal ülküye dönüşmesinin hikâyesi anlatılır. Oyun şehir tiyatroları tarafından birçok kez sahnelenmiştir. Hikmet'in bu eseri ünlü Azerbaycan bestecisi Arif Melikov'un dikkatini çekmiş ve Nazım Hikmet'in Ferhat ile Şirin adlı eserine Muhabbet efsanesi balesini yazmıştır. Baleda Şark'ın halklarının müziğine özel olan melodi ve parçaları geniş bir şekilde değerlendirilmiş ve bu değerlendirme doğu toplumlarının yöntem ve usullerini zenginleştirmiştir. Muhabbet efsanesi balesi hakikaten çağdaş dünya bale sanatının nadir incilerinden biri sayılır. Bu araştırma'da ünlü bestecinin Nazım Hikmet'in "Ferhat ile Şirin" eserine yazdığı "Muhabbet efsanesi" balesi incelenecektir.

Ferhat İle Şirin ve Muhabbet Efsanesi

Birçok sanatkar vardır ki, dünya müzik sanatını onlarsız tasvir etmek mümkün değildir. Dünyaca ünlü Azerbaycan bestecisi Arif Melikov da bu büyük sanatçılardandır. A. Melikov dünya müzik sanatına kişisel özellikleri ile seçilen parlak bir şahsiyet olarak dahil olmuştur.¹

Arif Melikov müziğinin kendi üstün seviyesi çağdaş zamanın taleplerini karşılamaktadır. Onun eserlerini dinledikçe insan heyecanlanıyor ve varlığını zenginleştiriyor. Bestecinin eserleri bireyselliği, derinliği ve içerikliği ile insanlar üzerinde

tesirini gösteriyor. Çünkü Melikov'un her bir eseri parlak ve bireysel özelliklere ilişkindir.

Resim1: Arif Melikov

Resim 2: Nazım Hikmet

* Yrd.Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik ABD, Tokat.

1- Lale Hüseynova-"Azerbaycan Bestekarlarının Skripka Üçün Əsərlərində Üslub Xüsusiyyətləri və İnterpretasiya Məsələləri (1970-1990-cı illər)"Bakı – 2002, Dissertasiya-s.45.

A. Melikov “Muhabbet efsanesi” bale’sinde Şark’ın halklarının müziğine özel olan melodi ve parçalarını geniş bir şekilde değerlendiren, onları bilhassa yöntem ve usulleri ile zenginleştirir. Şunu söyleyebiliriz ki, bu bale’de A. Melikov yapıtları en yüksek zirveye ulaşmıştır.

Buna göre “Muhabbet efsanesi” balesi hakikaten çağdaş dünya bale sanatının nadir incilerinden biri sayılır. N. Alekperova bu eserin önemini şu sözler ile belirtmiştir: Arif Melikov “Muhabbet efsanesi” bale’sinde olgunluğun ve ustalığın öyle bir yüksek derecesine, müziğin gelişmesinde mantık ve tahayyülün öyle bir inanılmaz birliğine, fikir sunumunda öyle geniş bir içsel varlığın özgürlüğünü elde etmiştir ki, eseri haklı olarak, dünya bale sanatı hazinesinde kendine layık bir yer bulmuştur.”²

Ferhat ile Şirin efsanesi iki genç arasında yaşanan bir aşkı anlatmaktadır. Çok eski zamanlardan beri iki sevgili-Ferhat ile Şirin efsanesi bütün Şark ülkelerinde bilinmektedir. Hindistan’dan Orta Asya’ya, İran’dan Türkiye’ye kadar her yerde ünlenmiştir. Orta çağda bu iki gencin aşk efsanesini ünlü Azerbaycan şairi Nizami ve Nevai şiirle ifade etmişlerdir. Bu yüzyılda ise ünlü Türk inkılâpçı şairi Nazım Hikmet de bu aşk efsanesini kendi eserinde yorumlamıştır.³

Şair bu eseri 1948 yılında Bursa’da ceza evindeyken kaleme almıştır. Nazım Hikmet : “Ben insanoğlunun sevip aşkı için mücadele etmesinden bahseden bir eser yazmak istedim. Eserde aynı zamanda onun vatana ve halka olan sevgisine de büyük önem verdim” demiştir.⁴

Resim 3: Nazım Hikmet, Bursa Cezaevi, 1946

Arif Melikov Nazım Hikmet’in librettosuna bale yazmıştır. Eserin hikâyesi şöyledir; Genç ve güzel sultan hanım Mehmene Banu’nun kız kardeşi

Şirin ağır hastadır. Mehmene Banu büyük üzüntü içindedir. Kız kardeşini büyük aşkla seven Mehmene Banu Şirin’i ölümden kurtaran kişiye dünyanın bütün malını vereceğine söz veriyor. O sırada saraya kimsenin bilmediği bir kişi geliyor ve Şirin’in iyileşmesi için kadına şartlarını söylüyor:

Mehmene Banu ölüncüye kadar kendi güzelliği ile vedalaşmalıdır. Mehmene Banu şartı kabul ediyor ve bir anda Şirin gerçekten de iyileşiyor.

Mehmene Banu kız kardeşinin şifa bulması şerefine güzel bir saray yapılması için emir veriyor. Kardeşler böylece her gün yeni inşa edilmekte olan saraya bakmaya gidiyorlar. Mehmene Banu güzelliğini kaybettiği için yüzünü siyah bir örtü ile kapatmak zorundadır. Bu arada Şirin’in güzelliği usta olan Ferhat’ın dikkatini çekmiştir. Şirin’in kendisi de Ferhat’ı çok beğenmiştir. İki sevgilinin arasındaki duygulardan haberi olan Mehmene Banu çok sinirlenir ve Şirin’in iyileşmesi için kendi güzelliğinden vazgeçtiğine pişman olur, çünkü kendisi de Ferhat’ı sevmektedir.

Kısa bir süre sonra ülkede, Ferhat ile Şirin’in kaçacağı konuşulur. Buna sinirlenen Mehmene Banu onların bulunup saraya getirtilmesini emreder. Mehmene Banu önce onları idam ettirmek istemiş, sonra fikrini değiştirip Ferhat ile Şirin’in birbirini bir daha görmeyeceği kararını vermiştir. Ancak, Ferhat’ın Bisutun dağına yarıp su bendi açması gerekir ki, aşkı Şirin’e kavuşabilin. Seneler geçmesine rağmen Ferhat yorulmadan çalışır.

Mehmene Banu’nun topraklarında kuraklık başlar. Herkesin umudu Ferhattır. Mehmene Banu da düşünceleri değişir ve onun emrine göre Ferhat Şirin’e kavuşabilir, ama işini hemen durdurmalıdır. Halk Ferhat’ın kararını bekler. Şirin’i büyük bir aşkla sevse de Ferhat halkını da sevmektedir ve Mehmene Banu’nun şartını kabul etmez.

Resim 4: Amasya Ferhat ile Şirin

2-N.Ölekberova, Arif Melikov, Monoqrafiya, Bakı, “Şur”, 1993, s.12.

3-Nazım Hikmet, Ferhat ile Şirin, De Yayınevi, 1965, İstanbul, s.83

4-Nazım Hikmet, “Sovet İncəsənəti Naminə” qəzeti, Leningrad, 1961, 4, April

Muhabbet efsanesi balesi üzerinde yapılan yoğun çalışmalar Nazım Hikmetle Arif Melikov arasındaki arkadaşlık ilişkilerini daha da sağlamlaştırmıştır. Arif Melikov şairle arkadaşlığını şöyle anlatıyor: “ O zamanlar Nazım Hikmet Moskova’da oturuyordu. Biz sürekli N.Hikmetle görüşüyorduk. Bu görüşmeler çok anlamlı ve enteresan geçiyordu. Ben o zaman çok genç idim ve N.Hikmet gibi saygılı, büyük hayat tecrübesi olan bir şahısın bana zaman, vakit ayırmasına büyük önem veriyordum. Nazım Hikmet benim Bakü’deki evime sürekli geliyordu. Şair inanılmaz derecede ince zevke sahip biri idi. Onun evi müzeyi hatırlatıyordu. N.Hikmetin duvarlarını Picasso’nun muhteşem resim eserleri, kitap raflarını ise değişik çeşitli sanat eserleri süslüyordu. Biz şairle her konuda muhabbet ediyorduk. Bazen müzik de dinliyorduk. Şair öz Türk müziğini dinlerken, müziğin sedaları altında onun fikren uzaklara dalması dikkatimi çekiyordu. Hissediyordum ki, onun düşünceleri vatanı Türkiye ile ilgiliydi.”⁵

Bakü’de Nazım Hikmete bütün yazarların büyük saygısı vardı. Ama Bakü’ye gelişinde O, ilk benimle görüşürdü ve bana “oğlum” diye seslenirdi. Bunun da sebebini anlıyordum, şair oğlu Mehmet’le uzun süredir görüşmüyordu, ben ona oğlunu hatırlatıyordum.

En esas ben şairin kendi dilinde konuşuyordum. 1959’da N. Hikmet’in bana hediye ettiği resmin üzerinde şu sözler yazılıydı: Oğul, yemin ediyorum ki, zaman gelecek, senin kalbin dünya müziği hazinesinde derin iz bırakacak. Eserin müzik dramı üç esas kahranmana bağlıdır. Bu Mehmene Banu, Ferhat ve Şirin’in ışıklı aşkı ve halk kahramanlarıdır.

Dünya bale sanatında Mehmene Banu karakteri gibi zor bir kişilik bulmak kolay değildir. Bu karakterin iç alemini açan tema kederli, üzüntülü, heyecanlı ve hatta facia karaktere sahiptir. Besteci Mehmene Banu’nun karakterini canlandırırken Azerbaycan makamları arasında en dramatik, üzüntülü “Humayun” makamını seçmiştir. Hakikaten de, Mehmene Banu karakterinin iç üzüntüsünü canlandırmak için “Humayun” makamının seçilmesi Arif Melikovun keşfi sayılabilir.

Üzeyir Hacıbeyovun sözleriyle belirtirsek: “ Şüşter” makamı derin üzüntü duygularını taşırsa, “Humayun” ise “Şüşter”e göre daha derin bir keder duygularına sahiptir.”⁶

Eserde Mehmene-Banu’nun ilk müzik teması birinci perdeden “Güzellikle veda sahnesi”nde verilmiştir. Güzellikle veda sahnesi’nde Mehmene Banu karakterinin esas özelliği, onun kız kardeşi Şirin’e olan sonsuz aşkının ifadesidir. Veda

sahnesi’nin müziği kendi ifadeliliği ile dikkat çekmektedir. Bu parçanın melodisi Mehmene Banu’nun kadın güzelliğini, inceliğini, aynı zamanda Şirin’e olan aşkı göstermektedir. Orta temada müziğin değişmesi, ihtiraslı ve heyecanlı karaktere geçmesi Mehmene Banu’nun facia düşünceleri, kardeşinin iyileşmesi uğruna güzelliğini kurban vermesinden haber vermektedir:

Resim 5: Muhabbet Efsanesi “Güzellikle Veda Sahnesi”

Eserde Mehmene Banu’nun karakteri ikinci perdeden Monolog’da çok güzel ifade edilmiştir. Monolog’un teması hem dramatik, hem heyecanlı, hem de lirik duyguları içinde birleştirmektedir. Parça üç bölümlü formda yazılmıştır. Birinci bölüm çok sakin karakterdedir, piyanonun sakin akorları ile başlanmaktadır. Monolog’un orta bölümü gergin, heyecanlı tema olup, Mehmene Banu’nun “talih teması”nı ortaya çıkarır. Burada Mehmene Banu’nun azapları, kıskançlığı, açık bir şekilde ifade edilmektedir:

Resim 6: Muhabbet Efsanesi “Monolog”

Parçanın icrası konusunda telden-tele geçişlere, farklı pozisyonlarda parmak numaralarının değişmelerine, yay tekniklerine yer verilmektedir. Bildiğimiz gibi, parmak numaraları eserin karakterine göre değişmektedir.⁷

5-L.Hüseynova’nın A.Melikov’la sohbetinden

6- Hacıbəyov,Ü. Azərbaycan Xalq Musiqisinin Əsasları”Bakı,”Yazıcı”,1985.

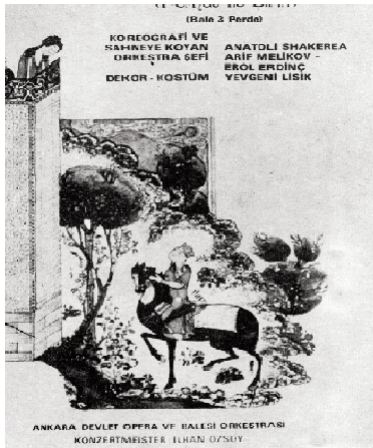
7- Ямпольский И. Основы скрипичной аппликатуры Четвертое издание .Москва , “Музыка”. 1977

Eserde Ferhat ve Şirin'in ince aşkını ve mutluluk duygularını yaşatan müzik Adagio'dur. Adagio'nun melodisi bir ninniye benzemektedir. Parçanın ilk sedalarından artık karşılıklı ve sadık aşk duygularını ifade eden melodi seslenmeye başlar:

Resim 7: Muhabbet Efsanesi “Ferhat ile Şirin’in Adagio’su”

Bu parçalar Moskova’da 1982 yılında basılmış nota kitabında yayınlanmıştır.⁸ Bilinir ki, “Muhabbet efsanesi” balesinin sahne başarısı çok yüksek olmuştur. 1981 yılında bale Türkiye’de sahneye koyuldu. A. Melikov balenin Türk izleyicileri tarafından nasıl karşılanacağına çok merak ediyordu. Çünkü burası N. Hikmet’in vatanı idi, eser önce Ankara’da, sonra İstanbul’da gösterildi. Eserin koreografi ve sahneye koyan Anatoli Shakerea, ressam (dekor-kostüm) Yevgeni Lisik idi. Orkestra provalarını A. Melikov kendisi yönetiyor ve şeflik yapıyordu. Onun yardımcılarından biri genç şef Erol Erdinç idi. Başrolleri de genç ve yetenekli balerinlerden – Meriç Sumen, Gülay Sargın ve Özkan Aslan oynamışlardır.

Resim 8: “Bir Aşk Masalı”balesinin afişi. Ankara,1981

8- Меликов А. Фрагменты из Балета “Легенда о Любви” Москва “Советский композитор”, 1982.

9- L.Hüseynova'nın A.Melikov'la sohbetinden

20 Mayıs 1981 yılında Ankara’da balenin premiyerası (ilk gösterisi) ve onun ardından İstanbul’da üç gösteri daha oldu. İstanbul’da sahneye koyan Yuri

Grigoroviç, ressam Suliko Virsaladze, şef ise Elşad Bağirov idi. Türk halkının “Bir Aşk Masalı” Ferhat ile Şirin (Türkiyede “Muhabbet efsanesi” balesi bu isim altında geçiyor) balesine özel bir ilgisi vardı, çünkü baleyi oluşturanlardan biri de halkın derin saygı duyduğu Nazım Hikmet idi.

После премьеры балета «Легенда о Любви» 1961 г. с балет Ю. Григорович, А. Меликов, С. Вирсаладзе (справа в первом ряду) С. Вирсаладзе, Л. Хикмет, Ниязи

Resim 9: “ Muhabbet efsanesi” balesini sahneye koyan grup. Ayakta olanlar (soldan sağa) Y.Grigoroviç, A.Melikov. Oturanlar (soldan sağa) S.Virsaladze, N.Hikmet, Niyazi (1961)

Türkiye’de eser büyük başarı kazandı. Antraktlarda bestecinin şef odasına seyirciler tarafından N. Hikmet’le ilgili saygı mektupları geliyordu: “Sen Türkiye’ye N. Hikmeti geri yaşattın, mutlu ol!”

İstanbul premiyerası günü sabah erkenden besteci Arif Melikov N. Hikmetin sürekli gezi yeri olan Galata köprüsünden onun hatrasına Marmara denizinin sularına çiçek demeti atmıştı. Bu olay daha sonraları ses getirdi. Hikmet sanatına büyük değer verenler besteciye şöyle söylüyorlardı: “Biz Nazım’ın hatrasını anmak için çiçek demetlerini nereye koyacağımızı bilmiyorduk. Şimdi ise Galata köprüsüne gelip suya çiçek demeti atmak onun hatrasını ebedileştirecek”⁹.

1981 yılında Ankara’da “Bir aşk masalı” balesinin gösterisine Cumhurbaşkanı Evren Paşa gelmişti. Balenin şefi bestecinin kendisi idi.

“Bir Aşk Masalı” filminin yönetmeni Ejder İbrahimov’dur. Oyuncular Türkan Şoray, Faruk Peker, Yılmaz Duru, Alla Şigolaba, Senaryo ise Ejder İbrahimov ve Yılmaz Duru tarafından yazılmıştır. Filmin yapım yılı 1978 senesi olup, Türk (ER Film) ve Rus (Mos Film) ortak yapım tarafından çekilmiştir. Filmin bestecisi Arif Melikovdur. Besteci tarafından film için özel bir müzik yapılmış ve aynı zamanda filmde baleden bölümler de yer almıştır.

Меликов Арифов,Şорай Түркән

Resim 10: Arif Melikov ve Türkan Şoray

“Muhabbet efsanesi” balesi Ankara ve İstanbul’da defalarca sahneye koyuldu. Ankara Devlet Tiyatrosu sahnesinde “İki yürek destanı” balesi olarak 1989 yılında, 2001 yılında ise İstanbul sahnesinde “Muhabbet efsanesi” balesinin gösterisi oldu.

1989 yılında “İki yürek destanı” balesini Ankara’da koreografi ve sahneye koyan A.Çernişov, ressam Solmaz Hagverdiyeva, Şef Rauf Abdullayev idi. 1979 yılında “Muhabbet efsanesi” İstanbul Belediye Tiyatrosunda gösterildi. 1990 yılında da tekrar gösterildi, ama besteci bu gösteriye katılmamıştır.

4 Mart 2000 yılında İstanbul’da “Muhabbet efsanesi” balesi 65 kez gösterilmiştir. Ayrıca bale İzmir ve Ankara’da değişik koreografların etkisi ile sahneye koyuldu. Ama her zaman Nazım Hikmetin vatani İstanbul’da balenin gösterisi arzusu ile yaşayan Arif Melikov 2001 yılında nihayet balenin İstanbul’da muhteşem gösterisini hayata geçirdi. 1500’e yakın davetiye dağıtıldı ve çok başarılı bir gösteri gerçekleştirildi. Başrolü İlke Kodal (Şirin), Arkın Ziren (Ferhat), Çiğdem Erkal (Mehmene Banu) oynadılar.

Sonuç

Derler ki, her bahar iki mezar üzerinde iki gül bitirmiş. Tam birbirlerine kavuşmak üzereyken, mezarların ortasında bir kara çalı peyda olur, iki gülün kavuşmalarını engellemiş. Dünyamızda yaşanan aşk hikayelerinde olduğu gibi Ferhat ile Şirinde de iki gencin aşkı sonuçlanmamıştır. Melikov meşhur Muhabbet Efsanesi balesinde de bunu anlatmıştır.

Ünlü Azerbaycan bestecilerinden biri olan Arif Melikov’un Muhabbet Efsanesi adlı eseri Azerbaycan – Türkiye kültürel ilişkilerini geliştiren büyük eserleri arasındadır. Melikov meşhur Muhabbet Efsanesi balesini yazarken, Nazım Hikmet’e başvurmuş ve bu bale eseri dünya sahnelerinde inanılmaz başarılarla sahip olmuştur. Defalarca farklı farklı ülkelerde gösterileri olan bu bale, dünya bale sanatı hazinesinde kendine layık bir yer bulmuş nadir incilerinden biri sayılır. “Muhabbet efsanesi” balesi bütün dünyada tanındı. Bu eserlerle Nazım Hikmet ve Arif Melikov isimlerini bütün dünyaya duyurmuşlardır. En önemlisi iki muhteşem Türk’ün ismi beraber anılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ələkbərova N. (1993). Arif Məlikov. Monoqrafiya. Bakı, “Şur”.
- Насибəyov,Ü.(1985). Azərbaycan Xalq Musiqisinin Əsasları”Bakı,“Yazıçı”.
- Həsənova, Lalə(2002)“Azərbaycan Bəstəkarlarının Skripka Üçün Əsərlərində Üslub Xüsusiyyətləri və İnterpretasiya Məsələləri (1970-1990-cı illər)”Bakı – , Dissertasiya.
- Hikmət, Nazım (1961) “Sovet İncəsənəti Naminə” qəzeti, Leninqrad.
- Hikmet, Nazım (1965). Ferhat ile Şirin, De Yayınevi, İstanbul.
- Меликов А. (1982). Фрагменты из Балета “Легенда о Любви” Москва ,“Советский композитор”.(Melikov A. (1982). “Muhabbet Efsanesi” Balesinden Parçalar Moskova, “Sovyet Bestecisi.)
- Ямпольский И. (1977). Основы скрипичной аппликатуры Четвертое издание .Москва, “Музыка”.(Yampolski İ. (1977). Kemanda Parmak Durumlarının Temeli. Dördüncü Baskı. Moskova, “Müzik”).